

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ В СФЕРІ ЗАХИСТУ ТА УПРАВЛІННЯ ВОДНИХ РЕСУРСІВ УКРАЇНИ

Метою статті є проведення детального аналізу правових положень і законів регулювання суспільних відносин за басейновим принципом використання водних ресурсів.

Методика дослідження. Стаття базується на результатах досліджень та міркувань автора щодо оцінки впливу інтегрованої водної політики на водні ресурси розглядаючи екологічну та суспільно-географічну складову на правовому рівні. В статті присутній авторський аналіз основних механізмів вирішення водних проблем в суспільно-географічному аспекті. Автор розглядає основні правові норми та правила регулювання водних ресурсів, які діють в Україні.

Результати дослідження. Досліджено основні особливості регулювання водних відносин на українській системі координат. Виявлено певні недоліки та проблеми правового водокористування на законодавчому полі. Розкрито основні державні закони регулювання водних ресурсів, щодо захисту, відновлення, та використання. Аргументовано потребу в реформуванні водного законодавства з акцентом на принципи раціонального природокористування та екологічної збалансованості.

Наукова новизна. Розглянуто теоретичні аспекти регулювання водної регіональної політики щодо сталого водокористування. Знайдені дієві механізми на державному рівні для забезпечення сталого розвитку водного потенціалу країни. Стаття містить авторські пропозиції щодо удосконалення державного регулювання в сфері управління водними ресурсами.

Практична значимість. Дослідження регулювання використання водних ресурсів в законодавчій площині має окреслений прикладний характер, оскільки за результатами роботи формуються пропозиції та рекомендації, щодо охорони та відновлення водного потенціалу території. В практичному значенні автор пропонує дієві механізми вирішення водного питання та безпеки водних ресурсів. Результат може бути використаний для розробки стратегії розвитку водних ресурсів профільними державними органами управління водними ресурсами (Державне агентство з водних ресурсів)

Ключові слова: Водний Кодекс, водокористування, сталий розвиток, екологічна політика, нормативно-правові акти.

ANALYSIS AND EVALUATION OF STATE POLICY IN THE FIELD OF PROTECTION AND MANAGEMENT OF WATER RESOURCES IN UKRAINE

The purpose of the article is to conduct a detailed analysis of legal provisions and laws regulating social relations based on the basin principle of water resource management.

Research methodology. The article is based on the results of the author's research and reflections on assessing the impact of integrated water policy on water resources, considering the ecological and socio-geographical components at the legal level. The article includes the author's analysis of the main mechanisms for solving water issues from a socio-geographical perspective. The author examines the key Ukrainian legal norms and regulations governing water resources.

Results of the research. The main features of water relations regulation within the Ukrainian framework have been studied. Certain shortcomings and issues of legal water use in the legislative field have been identified. Key state laws governing the protection, restoration, and use of water resources have been outlined. The necessity of rationalizing and greening legislation in the field of water use has been substantiated.

Scientific novelty. The theoretical aspects of regulating regional water policy concerning sustainable water use have been considered. Effective mechanisms at the state level to ensure the sustainable development of the country's water potential have been identified. The article includes the author's proposals for improving the state apparatus in the field of water resource management.

Practical significance. The study of regulating the use of water resources in the legislative sphere has a clearly defined applied nature, as the work results in the development of proposals and recommendations for the protection and restoration of the water potential of the territory. In practical terms, the author suggests effective mechanisms for addressing water-related issues and ensuring the security of water resources. The results can be used to develop a water resource development strategy by specialized state water resource management bodies (the State Agency for Water Resources).

Keywords: Water Code, water use, sustainable development, environmental policy, regulatory legal acts.

Постановка проблеми. Відсутність сталих механізмів регулювання водної політики в сфері водокористування на державному рівні та наявність можливої екологічної кризи в цьому напрямку робить тематику даного дослідження досить актуальною. Особливо гостро водна проблематика відчутна на південно-східній території України через брак водних ресурсів.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питанням здійснення реалізації екологічної сталої правової політики та розкриття сучасного стану управління водними ресурсами описані в працях суспільно-географічного напрямку (Яцик, 2007). Науковці досліджували законодавчі аспекти водокористування на українській площині (Хвесик, 2008), а також роль держави у забезпеченні екологічної стійкості водних ресурсів (Хільчевський, 2015).

Виклад основного матеріалу. Забезпечення сталого напрямку водокористування на всій території країни включаючи реалізацію нормативних актів в сфері водного господарства має супроводжуватись підтримкою належного стану навколишнього середовища для існування суспільства всієї території України. Корінним документом системи гарантування сталої безпеки водних ресурсів є законодавча база регулювання водного господарства. Розробка стратегії змін в сфері водокористування має відповідати європейським орієнтирам розвитку інституціональних трансформацій в водній галузі економіки.

До основних документів регулювання водної безпеки слід віднести Конституцію України, Водний Кодекс, Закони України “Про основи національної безпеки України”, “Про загальнодержавну програму розвитку водного господарства та оздоровлення річки Дніпро”, “Про питну воду та питне водопостачання”.

Фундаментальним документом є Конституція України, де розкриті основні концептуально-правові позиції щодо політики використання всього водно-ресурсного потенціалу країни. Пріоритетними положеннями щодо регулювання водних ресурсів є стаття 13 та 16 (Конституція України, 1996).

У статті 13 підкреслено що водні та інші ресурси які розташовані безпосередньо в межах української площини є об’єктами права власності українського суспільства. Натомість, стаття 16 зазначає про важливість підтримки екологічного балансу, водної стійкості на проблемних територіях і подолання наслідків Чорнобильської катастрофи.

Отже в конституції виділено, що водні ресурси є важливим елементом природно-ресурсного потенціалу і наведені ключові правові позиції, щодо використання та захисту водних ресурсів.

В контексті державного регулювання безпеки водного середовища водні ресурси розглядаються у Законі “Про основи національної безпеки України”.

Там зазначено що безпека – це захист інтересів громадянина та всього суспільства державою за якою забезпечується сталий розвиток життя та своєчасне виявлення потенційних ризиків та загроз в сфері використання всіх природних ресурсів (Закон України, 2003). У статті 7 розкрита загроза водного характеру. До неї відноситься проблеми які пов’язані з зниженням якості води, погіршенням екологічного стану річкових басейнів України, з технічним ризиком забруднення та руйнації гідротехнічних споруд каскаду водосховищ по річці Дніпро.

Базуючись на цих можливих загрозах створені основні закони державного управління водними ресурсами та заходи щодо нейтралізації водних ризиків.

У законі України “Про загальнодержавну цільову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро” головною метою є впровадження інтегрованого управління за басейновим принципом (Закон України, 2013), а також забезпечення політики збереження і відтворення водних ресурсів. Закон України “Про питну воду та питне водопостачання” вирішує комплекс водних проблем пов’язаних з нераціональним споживанням і погіршенням якості питної води в системі водопостачання (Закон України, 2002).

У сфері охорони водних ресурсів найважливішим правовим документом є Водний Кодекс України. Документ є пріоритетним законодавчим актом в напрямку формування водної безпеки і водного правопорядку (Водний Кодекс, 1995). В статтях водного Кодексу розкриті основні положення та терміни які використовуються в сфері водокористування. Так наприклад в статті 3 підкреслюється, що до Водного Фонду слід віднести поверхневі води (озера, річки, водосховища, ставки, канали), підземні води та внутрішні морські води України.

Важливим правовим імпульсом Водного Кодексу є те що значна увага приділяється водній безпеці та поліпшенню водних ресурсів. В статті 12 Водного Кодексу описується можливість впровадження водних програм, щодо використання, відновлення, та охорони вод. Сталі засади

басейнового водного управління розглянуті в статті 13 Водного Кодексу України. Значна увага надається моніторингу, контролю та обліку води.

До основних функцій держави, щодо регулювання водних ресурсів слід віднести :

1. Розробка правових інструментів раціоналізації використання водних ресурсів.
2. Створення дієвих програм в сфері розвитку та охорони водного потенціалу.
3. Забезпечення міжбасейнового обміну та сталого водокористування між основними гравцями суспільного виробництва.
4. Здійснення заходів щодо поліпшення якості питної води та належного водопостачання в містах та селах.

Головні водокористувачі за конституцією – підприємства водного напрямку різних секторів економіки та громадяни України.

Згідно Водному кодексу, водокористування – використання вод для задоволення безпосередньо потреб суспільства, промислового сектору, зрошення, транспорту та інших галузей економіки. Всі суб'єкти водокористування мають право на забір і скидання стічних вод, що регламентується водним законодавством.

Законодавчо, водокористування поділяється на спеціальне та загальне водокористування.

Спеціальне використання водних ресурсів потребує спеціальних державних дозволів та є платним. Встановлюються терміни використання та забір води відбувається внаслідок застосування технічних водних споруд.

Важливим етапом сталості законодавчого поля є гармонізація правових положень України з європейськими та екологізація законодавчої політики.

До екологізації належить :

1. Екологічний аудит та моніторинг стану водних ресурсів.
2. Надання прозорості екологічної інформації.
3. Забезпечення екологічної безпеки.
4. Впровадження екологічного ліцензування.
5. Розвиток та стимулювання діяльності у сфері охорони та відновлення водних ресурсів.

Розвиток правового міжнародного співробітництва в напрямку захисту водних ресурсів є ключовою умовою реалізації сталої державної водної політики та забезпечення водної безпеки для всіх регіонів України(Данилишин, 2008).

Головними цілями України в сфері міжнародного співробітництва є:

1. Прийняття всіх міжнародних конвенцій ООН та ЄС.
2. Активна участь у розвитку міжнародних правил та політики (співробітництво з європейськими організаціями та партнерами)
3. Розробка нормативно-правових актів направлених в першу чергу на покращення водного стану поверхневих та підземних вод.
4. Участь у впровадженні ефективних програм транскордонного характеру з питань охорони вод та відновлення річкових басейнів.
5. Створення необхідних правових умов з метою залучення міжнародної грошової допомоги на розвиток екологічної безпеки та раціоналізації водного простору України.

Найбільш сприятливими та ефективними міжнародними партнерами України в сфері розвитку водних ресурсів є Швейцарія, Франція, Німеччина, Нідерланди, Швеція, Фінляндія, Великобританія. Плідна робота в цьому напрямку країн прискорює вирішення водних проблем державного та регіонального спрямування.

Раціоналізація використання водного потенціалу в межах річкових басейнів та екологізація їх стану потребує розбудови всієї законодавчої архітектури водокористування(Хвесик, 2005).

Система водокористування на законодавчому полі має три підсистеми різного характеру які потребують інституціональних змін внаслідок прийняття відповідних рішень на державному рівні(рис1).

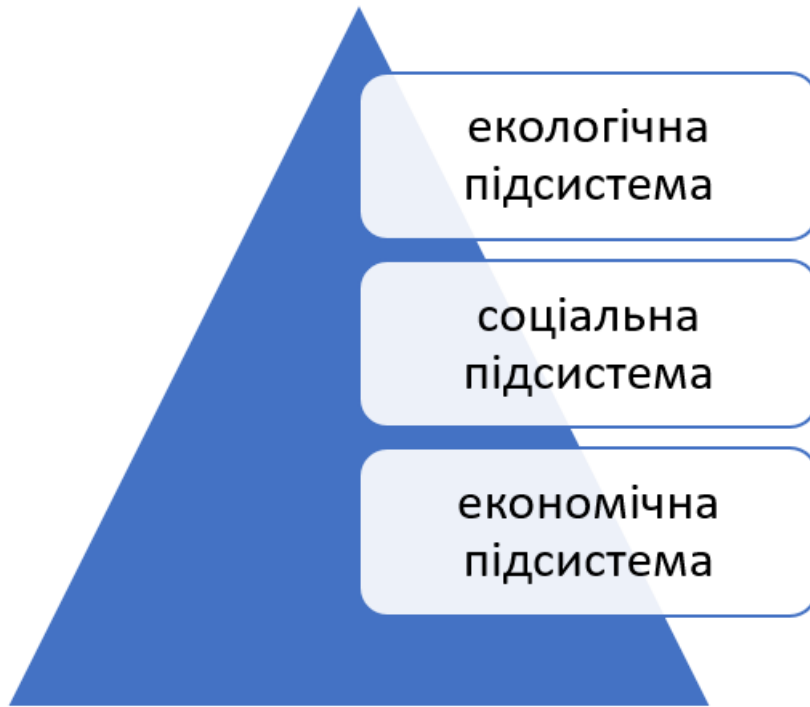

Рис 1. Ієрархічність підсистем законодавчого регулювання на думку автора

Слід зазначити що самі підсистеми впливають один на одного і змінюються під впливом нормативно-правових змін.

Найбільший розвиток спостерігається в екологічному напрямку законодавчого регулювання(табл 1).Це пов'язане з інтеграцією України в Європейський Союз де головним об'єктом оздоровлення є водне середовище, а базовим завданням слугує забезпечення доброякісного стану всіх вод.

Таблиця 1

Аналіз правових положень в сфері водокористування

Напрямок регулювання	Проблема	Механізм вирішення	Внесення законів, актів та реалізація відповідних програм
Екологічний напрям	Забруднення поверхневих та підземних вод. Погіршення стану річкових басейнів. Зміна флори та фауни.	Правова політика екологізації та раціоналізації на місцевому та регіональному рівні з залученням європейського досвіду	Водний Кодекс України(1995) Закон про охорону навколишнього середовище (1991) Цільова програма про оздоровлення річки Дніпро на 2021 рік(2013) Закон “Про впровадження інтегрованих підходів в управлінні водними ресурсами за басейновим принципом” (2016)
Соціальний напрям	Погіршення якості питної води та	Впровадження ефективних програм на	Закон “Про питну воду та питне

	відсутність належного водопостачання Виникнення соціальної регіональної сегрегації.	законодавчому рівні для зменшення витоків води та покращення якості питної води для всіх громадян України. Усунення соціальної напруженості за допомогою справедливого тарифоутворення.	водопостачання'' (2002)
Економічний напрям	Тінізація водного сектору Гострий конфлікт інтересів між суб'єктами водокористування Дерегуляція в сфері податкового навантаження Технічна деградація всієї водопровідної мережі	Створення програм та відповідних актів для реконструкції водоочисних споруд, реіндустріалізації водного господарства, зменшення несанкціонованого споживання та проведення обліку води, вирішення конфлікту інтересів застосуючи кластерного підхід то планування територій	Водний Кодекс (1995) Податковий Кодекс (2011)

Найменше законодавчих ініціатив затверджено в напрямку суспільного регулювання. Правове забезпечення економічної сфери характеризується низькою ефективністю та ознаками інституційного занепаду. Основні проблеми – відсутність сталого напрямку в промислово-забруднених регіонах України (південно-східна частина України).

У водному господарстві південно-східної частини України спостерігається високий рівень тінізації та недостатня ефективність стратегічного планування розвитку водних ресурсів. Існує інституційна складність у регулюванні конфліктів між основними водоспоживачами даного регіону. Більшість територій характеризуються вододефіцитом і потребують оновлення законодавчої бази у сфері водної політики.

Водне законодавство потребує трансформацій, а саме :

1. Внесення законодавчих ініціатив та пропозицій про впровадження кластерного принципу управління водними ресурсами на південно-східній частині України.
2. Розробка відповідних актів про затвердження на даній території кластерних рад з питань регулювання водокористування та підтримки екологічної безпеки.
3. Розгляд можливості створення кластерного регіонального Фонду для модернізації водопровідних систем в містах і оздоровлення всього водного простору (річки які входять в межі кластеру)

Для політики детінізації водної галузі і зменшення несанкціонованого водокористування слід впровадити такі дії як :

1. Побудова інформаційної-статистичної бази про основних забруднювачів води та крадіїв води.
2. Посилення юридичної відповідальності(адміністративна та кримінальна) за несанкціоноване споживання води, збільшення штрафів тощо.
3. Скорочення бюрократичних процедур в сфері водного господарства.
4. Зміна податкової політики в сфері водокористування (впровадження водного акцизу для зменшення водомісткості виробництва в проблемних регіонах та мінімізації промислового забруднення)

Висновки і пропозиції. Скорочення негативного впливу на водні ресурси залежить від інституціональної стратегії і правового бачення водної політики держави України. Відповідні закони та постанови слугують драйвером розвитку сталого водокористування усуваючи конфлікт між економікою суспільством та природою. Планування нових принципів (на законодавчому рівні) в управлінні водними ресурсами на певній території допомагає ефективно підтримувати збалансовану добросовісну взаємодію суспільства з природою не руйнуючи останню. Постає необхідність у реалізації нових законодавчих ініціатив регулювання водних ресурсів та в розробці нових регіональних програм розвитку. З метою екологізації території доречно розробляти нормативні акти які будуть стосуватись охоронної діяльності всіх річкових басейнів України. В плануванні нових нормативно-правових актів потрібно дотримуватись сталих екологічних європейських стандартів щодо захисту, відновлення та використання вод, та активно розвивати міжнародне водне співробітництво. Звернути увагу на блоки у законодавстві які пов'язані безпосередньо з забрудненням вод та погіршенням якості питної води у зв'язку з економічним та військовим факторами впливу.

Список використаних джерел

- Водний кодекс України [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text>
Данилишин Б. М., Степаненко А. В., Ральчук О. М. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування : монографія. Київ : Наукова думка, 2008. 389 с.
- Закон України “Про основи національної безпеки України” [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text>
- Закон України “Про Загальнодержавну цільову програму розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року” [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4836-17#Text>
- Закон України “Про питну Воду та питне водопостачання” [Електронний ресурс].- Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text>
- Конституція України.К.:Юрінком,1996.80с.
- Хвесик, М. А., Голян, В. А., Яроцька, О. В., & Коржунова, Н. В. Інституціональне забезпечення еколого-збалансованого водокористування в сучасних умовах: монографія. Донецьк: ТОВ "ЮгоВосток, Лтд", 2008.
- Хільчевський В. К., Забокрицька М. Р., Кравчинський Р. Л., Чунарьов О. В. Основні засади управління якістю водних ресурсів та їхня охорона: навч. посібник. Київ, 2015. 172 с.
- Хвесик, М. А. Водні ресурси на рубежі XXI ст.: проблеми раціонального використання, охорони та відтворення / за ред. акад. УЕ АН, д.е.н., проф. М. А. Хвесика. К.: РВПС України НАН України, 2005. 568 с.
- Яцик А.В. Водні ресурси в контексті екологічної безпеки та збалансованого розвитку держави. *Екологічний вісник*. 2007. № 6(46). С. 21-24.

References

- Danylyshyn, B. M., Stepanenko, A. V., & Ra'chuk, O. M. (2008). Bezpeka rehioniv Ukrainy i stratehiia yii harantuvannia: Monohrafiia (Regional Security of Ukraine and Its Guarantee Strategy: Monograph). Kyiv: Naukova Dumka. 389 p. (In Ukrainian).
- Khvesyk, M. A., Holian, V. A., Yarotska, O. V., & Korzhunova, N. V. (2008). Instytutsionalne zabezpechennia ekoloho-zbalansovanoho vodokorystuvannia v suchasnykh umovakh: Monohrafiia (Institutional support for environmentally balanced water use in modern conditions: Monograph). Donetsk: TOV "Yugo-Vostok, Ltd". (In Ukrainian).
- Khilchevskiy, V. K., Zabokrytska, M. R., Kravchynskiy, R. L., & Chunariov, O. V. (2015). Osnovni zasady upravlinnia yakistiu vodnykh resursiv ta yikh okhорona: Navchalnyi posibnyk (Fundamentals of water resources quality management and their protection: Textbook). Kyiv. 172 p. (In Ukrainian).
- Konstytutsiia Ukrainy (Constitution of Ukraine). (1996). Kyiv: Yurinkom. 80 p. (In Ukrainian).
- Khvesyk, M. A. (2005). Vodnyi resursy na rubezhi XXI st.: problemy ratsional'noho vyzobutku, okhорony ta vidtvorennia (Water Resources at the Turn of the 21st Century: Problems of Rational Use, Protection, and Restoration). Kyiv: RVPs Ukrainy NAN Ukrainy. 568 p. (In Ukrainian).
- Vodnyi kodeks Ukrainy (Water Code of Ukraine). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-%D0%B2%D1%80#Text> (In Ukrainian).
- Zakon Ukrainy “Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy” (Law of Ukraine "On the Basics of National Security of Ukraine"). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/964-15#Text> (In Ukrainian).
- Zakon Ukrainy “Pro Zahal'noderzhavnu tsilovu prohramu rozvytku vodnoho gospodarstva ta ekolohichnoho ozdorovlennia baseinu richky Dnipro na period do 2021 roku” (Law of Ukraine "On the Nationwide Target Program for the Development of Water Management and Environmental Rehabilitation of the Dnieper River Basin until 2021"). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4836-17#Text> (In Ukrainian).
- Zakon Ukrainy “Pro pytnu Vodu ta pytne vodopostachannia” (Law of Ukraine "On Drinking Water and Drinking Water Supply"). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2918-14#Text> (In Ukrainian).
- Yatsyk, A. V. (2007). Vodni resursy v konteksti ekolohichnoi bezpeky ta zbalansovanoho rozvytku derzhavy (Water resources in the context of environmental security and sustainable development of the state). *Ekologichnyi Visnyk*, 6(46), 21–24. (In Ukrainian).

Отримано редакцією журналу / Received: 03.02.25

Прорецензовано / Revised: 11.03.25

Схвалено до друку / Accepted: 10.05.25